

Eindigheid en Goddelijk contact

*Zijn monotheïstische godsdiensten
werkelijk verschillend?*

Pieter van Stiphout

1. De Oudheid en zijn polytheïstische mythologie

Zolang de mensheid bestaat, zolang blijft ze zich afvragen hoe het leven na de dood zou kunnen zijn. Veel archeologische vondsten uit de Oudheid tonen aan dat ook de mensen uit de prehistorie zich bewust waren van hun dood. Veel ritueel ingerichte graven getuigen hiervan. Voorbeelden zijn de graftomben van de Etrusken met hun meubels en wagens voor het hiernamaals, graven van koningen van de Inca's die dienaren levend lieten begraven om hen te begeleiden in het hiernamaals of de bloederige doodsrituelen van de Azteken.

De Egyptenaren

De Egyptische cultuur heeft ongeveer 3000 jaar bestaan. De Egyptenaren werden geregeerd door een reeks van opeenvolgende dynastieën van koningsfamilies, farao's genaamd. De totale Egyptische periode wordt ingedeeld in drie periodes: Het Oude Rijk, het Middenrijk en het Nieuwe Rijk. Het dagelijkse leven van de Egyptenaar werd bepaald door zijn visie op het leven na de dood. De Egyptenaren waren polytheïstisch.

In het Oude Rijk (eerste tot elfde dynastie) ging men ervan uit dat alleen de farao een mooi leven na de dood met de goden mocht hebben. Dit kwam tot uiting in de bouwwerken voor de Egyptische farao's. In de begintijd van het Oude Rijk bouwden de Egyptenaren mastaba's. Dat waren rechthoekige graftombes met grafkamers. Later bouwden ze getrapte piramides, waarbij verschillende lagen een soort trap vormden naar de "onvergankelijke sterren in het Noorden". Vanaf de vierde dynastie (faraο Djoser, 2630 v. Chr.) werden gladde piramides gebouwd. De gladde zijden moesten symbolische zonnestrallen voorstellen waarlangs de farao in zijn hemelboot kon opstijgen naar de zonnegod Re. In totaal zijn er meer dan 80 piramides gebouwd in het Egyptische rijk. De piramide werd beschouwd als de eerste halte naar het dodenrijk, een trap naar de hemel. In de piramide werd de sarcofaag van de farao gelegd in een aparte kamer. In de andere kamers lagen veel persoonlijke bezittingen, levensmiddelen voor de reis van de dode en soms zelfs de boot voor de reis zelf. Kleine beeldjes (oesjabtj) werden bij de sarcofaag gelegd. De Egyptenaren geloofden dat deze beeldjes tot leven zouden komen en de overleden farao zouden helpen bij allerlei taken in het hiernamaals.

Het lichaam van de overleden farao werd gebalsemd en gedroogd (mummificatie). De gedroogde ingewanden werden in aparte potjes gelegd. Het lichaam werd tenslotte in linnen doeken gewikkeld en in een sarcofaag gelegd. Zo kon de farao eeuwig leven en kon zijn ziel regelmatig terugkeren naar het lichaam om het land te zegenen. De Egyptenaren moesten steeds de juiste rituelen op de juiste manier uitvoeren. Om ervoor te zorgen dat de overledene het goed bleef hebben in het hiernamaals, was het noodzakelijk om sommige rituelen te blijven uitvoeren. Naarmate er meer overledenen bijkwamen in een familie, werd de taak om de rituelen

uit te voeren steeds zwaarder, waardoor een priester werd aangesteld om de rituelen uit te voeren.

Gouden dodenmasker van farao Tut Ankh Amon. De doden speelden een belangrijke rol in de Egyptische samenleving.

De gewone mensen zouden in de onderwereld bij de god Geb komen, daar waar duisternis heerst en geen plezier is.

In het Middenrijk (11^e t/m 13^e dynastie, van de 22^e tot de 16^e eeuw voor Christus) werd het voor de Egyptische elite ook mogelijk om samen met de koningsfamilie naar de onsterfelijkheid te gaan. De onderwereld was voor de gewone mensen en de buitenlanders.

De mythe van Isis, Osiris en Horus

De mythe van Osiris, Isis en Horus stamt uit deze tijd. In deze mythe vermoordt Seth zijn broer Osiris, snijdt zijn lichaam in kleine stukjes en verspreidt het over de Nijl. Isis vindt na een lange zoektocht de stukjes terug. Door de stukjes samen te voegen en het vervolgens te mummificeren herstelt

zij het oorspronkelijke lichaam van Osiris. Osiris komt weer tot leven en verwekt bij Isis een zoon, Horus. Deze Horus blijft in een constante strijd verwickeld met Seth. Osiris wordt de god van het dodenrijk en Horus regeert over Egypte. De regerende farao werd steeds geïdentificeerd met Horus. De farao ging na zijn dood naar Osiris, terwijl de geest van Horus in de nieuwe farao kwam. De overgang ging gepaard met voorgeschreven rituelen. De opvolgende farao moest op aarde als Horus opnieuw tegen Seth strijden.

Het ba, een aspect van de ziel, komt in de nacht als een vogel los van de overleden farao, om overdag weer terug te keren.

In het Nieuwe Rijk (na de 16^e eeuw voor Chr.) ontwikkelde het geloof zich verder, waardoor het voor alle mensen mogelijk werd om samen met de goden in het hiernamaals te verblijven. Mummificatie bleef echter noodzakelijk. De ziel bestond uit het *ba*, de menselijke persoonlijkheid en het *ka*, de levensenergie van de familie, een soort geestelijke tweeling. Het *ba* vloog als een vogel (vaak afgebeeld bij het hoofd van de farao) iedere dag uit het

lichaam, maar keerde weer terug. Zou het lichaam vergaan, dan zou het *ba* niet terug kunnen keren, en zou de mens een tweede dood sterven.

Om deze tweede dood te voorkomen moest het lichaam gemummificeerd worden omdat het *ba* een plaats nodig had om te leven in het lichaam. Indien het lichaam zou vergaan, zou het *ka* het graf definitief verlaten en het de nabestaanden die in gebreke waren gebleven moeilijk maken.

De overledene moest de beschikking hebben over het juiste materiaal, een goede routekaart en bescherming tegen allerlei gevaren tijdens de reis naar het dodenrijk. Zo kon de overledene direct naar de hemelen gaan, eventueel via de onderwereld waar de god Osiris heerste. Het leven in het hiernamaals was voor de farao uiterst plezierig en vergelijkbaar met zijn aardse leven. Om die reden werden bezittingen van de farao bij hem in het graf gelegd. Het graf van Tut Ankh Amon is een goed voorbeeld van deze weelde. Doden werden vanwege veel voorkomende grafroof niet meer begraven in piramides, maar in gangen met kamers onder de grond, in de vallei van de koningen bij Thebe.

Overledenen komen aan bij de god van het dodenrijk Osiris, zoals weergegeven in een dodenboek uit de 14^e eeuw voor Chr.

Het *Egyptische dodenboek* stamt uit de tijd van het Nieuwe Rijk. Het is een boek dat in de 19^e eeuw voor Chr. werd samengesteld op basis van gevonden papyrus, piramidetekeningen, grafteksten, etc. Het beschrijft het oordeel dat de overledene moest ondergaan. De farao was uitgezonderd van dit oordeel omdat hij zich meteen bij de goden mocht voegen. Meteen na zijn dood moest de overledene een tocht met een boot maken. Om deze tocht goed door te

komen moest de dode een aantal spreuken uitspreken. Verschillende van deze spreuken zijn in piramides en graven op de muren gezet om hem te

helpen zich deze te herinneren. Aan het einde van de reis mocht de dode naar het huis van Osiris, waar de god Anubis (de godheid met het hoofd van een jakhals) de overledene begeleidde. Daarna kwam hij in de gerechtshal, waar het hart van de overledene op een weegschaal werd gelegd en afgewogen tegen de veer van de god Ma'at. Overledenen die goed

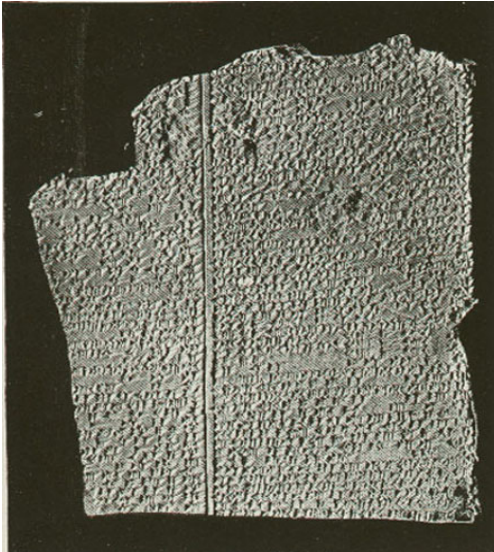

Het hart van de overledene wordt gewogen op de weegschaal door de god Anubis. Naast hem staat het beest Ammut die de overledene op zal eten indien het hart te zwaar is.

uit het oordeel kwamen, mochten naar de eeuwige rietvelden (dodenrijk). Daar waren ook spreuken nodig om slangen, grote kevers, krokodillen en een tekort aan zuurstof, etc. te weerstaan. In de rietvelden deden slaven het werk, maar de overledene zelf kon een comfortabel leven leiden, ook weer na gebruik van de juiste spreuken. In spreuk 125 moet de dode vertellen dat hij goed heeft geleefd. Dit is een uitgangspunt bij heel veel godsdiensten. Overledenen die negatief werden beoordeeld, werden opgedragen aan Ammut (de godheid met het krokodillenhoofd). Dan werden ze overgeleverd aan duivelse wezens met namen zoals Omarmer van vuur, Gevaarlijk gezicht, Breker van beenderen, Commandant van het vuur, etc. De namen van de wezens suggereren zware lichamelijke pijnen voor de overledene.

De Mesopotamiërs

Naast de cultuur van Egypte is die van Sumerië en Mesopotamië een heel oude cultuur waarin het leven na de dood ook een, zij het minder

Duizenden jaren oude kleitablet met het Gilgamesj epos en de zondvloed.

prominente, plaats kreeg. Hun kijk op het hiernamaals was pessimistisch. Er zijn meerdere reisverhalen van mensen en goden die afdalen naar de onderwereld. Een van de oudste reisverhalen is dat van de *neerdaling van Inanna*. Inanna gaat haar zuster, godin van de onderwereld, bezoeken. Ze moet dan door 7 poorten, een verwijzing naar meerdere niveaus in het hiernamaals.

Het meer dan 4000 jaar oude verhaal van *Gilgamesj* is bekend vanwege zijn versie van het verhaal over de ark van Noach. Van dit verhaal bestaan meerdere versies. Gilgamesj is een koning die zoekt naar het

eeuwige leven, nadat een goede vriend van hem is gestorven. Gilgamesj besluit dan om naar de onderwereld te gaan om zijn vriend te ontmoeten. Het is er duister, er is geen licht. Als Gilgamesj weer terugkomt in het rijk van de levenden, beseft hij dat hij het dagelijkse leven meer moet waarderen. Hij had immers geen pleziertjes in het dodenrijk gezien. In het dodenrijk worden de daden van ieder mens openbaar zonder dat er een oordeel wordt geveld.

Vraag: Sommige mensen zeggen dat gelovigen in een leven na de dood geloven omdat ze dat graag willen. Als je de opvattingen uit de bovenstaande paragraaf doorleest, vind je deze gedachte dan logisch? Beargumenteer.

De Grieken

Het Griekse denken heeft een grote invloed gehad op onze westerse cultuur. Het denken over het leven na de dood heeft een ontwikkeling doorgemaakt onder invloed van de filosofen Socrates, Plato en Aristoteles. Ze leefden in de vijfde en vierde eeuw voor Christus. Door het nieuwe denken van deze filosofen wordt de Griekse Oudheid in twee grote periodes verdeeld, de periode vóór Plato en de tijd erna.

Griekse opvattingen vóór de tijd van Plato

De onderwereld, door de Grieken de Hades genoemd, was donker en somber. Het was er mistig en de zon scheen er nooit. Het was de plaats waar de ziel, de niet-lichamelijke kern van de mens, naar toe ging. Om in de onderwereld te komen moest de overledene samen met de bootman Charon de rivier de Styx oversteken. *Homerus* schief dat de doden niet worden beoordeeld op basis van moreel goed of slecht gedrag, maar op hun mannelijkheid en hun dapperheid. Ook de sociale status van de overledene was van belang. Odysseus

Odysseus in de donkere onderwereld.

waardeerde vooral het mannelijk gedrag in oorlogen. Om zo ver te komen was alles geoorloofd: bedriegen, vechten, vrouwen verleiden, vermoorden, etc.

Als Odysseus de Hades bezoekt wordt hem duidelijk gemaakt dat er twee typen van dode zielen bestaan. De eerste groep bestaat uit blijvend rondzwervende zielen, moe van de herinneringen aan hun leven. De andere groep bestaat uit rebellen die bestraft worden omdat ze zijn ingegaan tegen de goddelijke orde.

Plato en de periode daarna

Plato in zijn academie.

Plato beschrijft in de vierde eeuw voor Chr. het leven van *Socrates* die erom bekend stond dat hij zocht naar de diepere drijfveren van mensen en daarbij onrechtvaardigheid wist te ontmaskeren. *Plato* schrijft hoe *Socrates* op een heldhaftige manier sterft nadat hij door het bestuur van Athene is veroordeeld tot het drinken van de gifbeker. Volgens de aanklacht zou *Socrates* niet de goden van de stad erkennen en andere nieuwe goddelijke wezens introduceren.

Socrates vertelt op zijn laatste dag dat de dood ofwel het totale einde betekent, ofwel het lichaam verandert waarbij de ziel loskomt van het lichaam. De ziel moet daarom tijdens het leven zijn best doen om onafhankelijk van de neigingen van het lichaam te kunnen leven. Dit is mogelijk door het bedrijven van de filosofie. Dit betekent dat de onsterfelijkheid van de ziel afhankelijk is van de intellectuele activiteit van de mens. *Plato* breekt daarmee met opvattingen waarin onsterfelijkheid samenhang met heldendaden of uit te voeren rituelen voor de overledene. Ook is onsterfelijkheid hiermee losgekoppeld van het lichaam, het geestelijk lichaam van de mens kan verder leven.

In de “mythe van Er” beschrijft *Plato* hoe de ziel van een soldaat van zijn lichaam loskomt en beoordeeld wordt. De ziel gaat door een spiraalachtige tunnel naar een licht. Het oordeel vindt plaats op grond van de daden van de mens. Volgens *Plato* bestaat de ziel al voor de geboorte. De ziel brengt het lichaam tot leven. Door een goede manier van denken kan de ziel voor altijd loskomen van het lichaam. Is het denken echter verkeerd, dan zal de ziel opnieuw in een menselijk lichaam op aarde terugkeren. De ziel kan in het eeuwige geluk terechtkomen, bij het feestmaal van de goden. Ze kan dan naar het licht gaan. Voor het zover is zal de ziel in de tuinen verkeren. De tuinen zijn te zien als een soort paradijs. De verkeerde manier van denken kan ervoor zorgen dat de ziel in een lagere levensvorm terechtkomt. De ziel kan zelfs in een dier terechtkomen. Leeft zij echt slecht, dan kan zij in de Tartarus terechtkomen, de eeuwige straf. Die bestaat uit allerlei kwellingen, waarbij bijvoorbeeld de veroordeelde wordt afgeranseld en achter een wagen gesleept.

Als de ziel niet in de geestelijke wereld terecht komt is het leven op aarde zelf een straf. Dat betekent dat onrechtvaardige mensen worden gestraft en dat de ziel van rechtvaardige mensen naar een hoger geestelijk niveau kan

reiken. Sommige Griekse wijsgeren meenden dan ook dat het beter was om niet op aarde geboren te worden en zo snel mogelijk te sterven, want het leven in de hemelen is een stuk beter. Volgens Plato was het echter beter om op aarde geboren te worden en je daarin te zuiveren van alle verleidingen.

De Griekse filosofen uit de periode na Plato hadden verschillende opvattingen. *Aristoteles* beschrijft in zijn werk *De anima* dat de ziel afkomstig is van “het al” en vervolgens in het lichaam komt op het moment dat de mens voor het eerst ademhaalt. De ziel reïncarneert en in de momenten tussen de levens wordt de ziel gestraft. Aristoteles had een andere kijk op het leven dan Plato. Plato vond dat je als mens jezelf moest richten op het hiernamaals, terwijl Aristoteles vond dat het leven hier op aarde vorm moest worden gegeven. *Epicurus* meende echter dat er in het geheel geen leven na de dood was. De mens zou vervallen in een droomloze slaap.

Volgens *Epicurus* hebben rituelen rondom de dode dus geen zin.

Vragen: De Griek (uit de tijd van Odysseus) Achilles vond het beter om een slaaf te zijn op deze wereld, dan een koning in het hiernamaals. Waarom zou hij dat denken? Socrates gelooft dat hij in de hemel komt. Waarom gelooft hij dat?

Aristoteles met het beeld van Homerus.

Leven we voor het nu of voor later?

Tussen Plato en Aristoteles bestond een fundamenteel verschillend inzicht met betrekking tot het leven na de dood. Moet je je leven vooral richten op het hiernamaals? Of moet je je leven laten bepalen door je tijd op aarde? Enerzijds weten we niet hoe het leven in het hiernamaals eruit ziet, anderzijds moet het geluk daar eindeloos veel groter zijn dan op aarde. Je weet wat je aan het leven op aarde hebt, al is het tijdelijk en weet je dat je zult aftakelen en alles los zult moeten laten.

Als we de behandelde culturen vergelijken, zien we in de geschiedenis de vraag of we ons op het nu of op later moeten richten steeds terugkeren. In de ene cultuur ligt de nadruk op het genieten op deze aarde omdat het dodenrijk somber is. De andere cultuur richt zich meer op het hiernamaals.

“Memento mori”?

Ook in onze tijd zien we deze spanning terug. In Europa vinden velen dat je zoveel mogelijk moet genieten van het leven op aarde. Veel mensen geloven niet in een leven na de dood, of vinden het te onzeker om hun leven hierdoor te laten beïnvloeden. In andere culturen ligt dit anders.

De vraag luidt: leven we ons leven voor het nu, of leven we het voor later? Anders gezegd: is het “Carpe diem”, of is het

In de Bijbel staat er het volgende over:

Pluk de dag en denk aan de dag van morgen.

Hoe lang iemand ook leeft, laat hij genieten van elke dag en bedenken dat er nog donkere dagen genoeg zijn en dat alle dagen die daarna komen ijdel zijn. Jongeman geniet van je jeugd en neem het ervan zolang je jong bent. Doe wat je hart je ingeeft en doe dat naar je eigen inzicht. Maar besef dat God over alles rekenschap vraagt. (Prediker 11: 8-9)

Volgens Prediker moeten we ons geen zorgen maken over het leven na de dood, maar het zien als iets dat hoort bij het leven!

Maak een onderscheid tussen de verschillende verhalen en spreuken over het leven na de dood en bekijk daarin wat belangrijk was om een goed leven te hebben in het hiernamaals.

Denk daarbij aan de volgende elementen: rituelen die nabestaanden moeten verrichten, de wijze waarop men geleefd moet hebben op aarde en mogelijke fases in het leven na de dood.